

Німий сидів у човні й важко відсапувався. По його твердих, як жорнове каміння, грудях, налитих дикою молодого силою, скочувалися крапельки води; вони поблискували в густих, зведених до перенісся бровах і на плечах, що вичахали від недавньої ще напруги і ледь помітно тремтіли.

Німий діставав з рубцюватого піщаного дна на переказі круглобоке, одшліфоване бистроводдям каміння, човном возив його до берега і складав попід кручами — те каміння мало стати фундаментом майбутньої хати. Чиєї саме — німому було байдуже: йому були потрібні гроші.

Над річкою стояла тиша, тільки коли-не-коли в лісі диркотів на сухому довгому сучку дятел — чи то кликав самицю, чи то бавився, скупаний сонцем,— густо гули оси, що поселилися торік у старих вербових дуплах над самою водою. Човен, прип'ятий ланцюгом до шелюжиння, трохи водило по завороті, притискало бортом до берега і знову тягло на бистрину; вода на переказі ледь чутно шепелявила, тручись об високі чорні валуни, і пахло криничною свіжістю.

Німий нахилився до корми, де лежала його одежа і в'язочка осоки з пляшкою молока всередині, дістав звідти холодну червонобоку кислицю і став їсти, важко рухаючи враз отерплими щелепами.

З-за кущів на кручі долинули людські голоси — чоловічий і жіночий, зарипіли на твердому піску колеса і кінські копита, однак німий того не чув, а видобув з картуза цигарку, скручену ще на березі сухими руками, і закурив, натягаючись з такою силою, що йому аж щоки западали двома глибокими ямками.

Підвода зупинилась якраз напроти човна, і згори загукали:

— Ага-га, Павлентію! Де ти є?

Потім шелеснули кущі, з кручі покотилися і забулькали коло човна грудочки землі — тільки тоді німий озирнувся, широко заусміхався дядькові, що стояв угорі з батогом за халявою, і показав на мигах, що він, мовляв, відпочиває, а каміння вже натяг — ондечки воно. Виплигнув з човна і заходився викидати валунці на кручу, напружуючи кожен м'яз, кожную жилочку на засмаглому, зрошеному бризками тілі й показуючи на пальцях, скільки коштує кожен валунець: оцей, менший, пудів на три (три пальці),— тридцять копійок, а оцей, більший, пудів на чотири (чотири пальці),— сорок копійок...

Дядько з жінкою клали по одному каменю на лантух і, згорблені, хакаючи та заточуючись, зносили до підводи. А німий, дивлячись на них, сміявся, прицмокуючи язиком, і співчутливо кивав головою.

Коли розраховувались, дядько довго длубався в кишенях, зітхав, наморщував лоба, перемацуючи мокрі, пожмакані, обліплені тютюною потертю карбованці, і клав їх у широку Павлентієву долоню, приказуючи веселою скоромовкою:

— Двадцять камінців по тридцять копійок — це два карбованці. Та п'ять по сорок — руб сорок... Так що якраз на півлітра! Бери — і по руках! Де наше не пропадало...

Німий, вдаючи, буцімто невдоволений, сердито поводив плечима і йшов до човна, а коли підвода рушала, доганяв дядька, тицькав йому карбованця здачі, весело сміявся очима й гучно ляпав його межи плечі: мовляв, Павлентій зайвого не бере,— хоча й знав, що одержав лише половину заробленого...

Йому було потрібно лише два карбованці — на вечір. І він щодня терпляче ждав тої миті, коли сонце торкнеться гори по той бік річки, під кручами в тіні задзижчать комарі, а оси зникнуть у дуплах, заснуть, тоді приковував човен і луками навпростець ішов до села, посвистуючи на

лелек, що цибали поміж покосами сіна, та ганяючись за ящірками, щоб хоч одна покинула хвіст...

Дома він одягав чисту сорочку, що аж рипіла на його натруджених м'язах, суконне галіфе, хромові чоботи і йшов до лавки.

Купивши чвертку і сто грамів дорогих цукерок, німий ховався тут-таки ж, у лавошному дворі, за хуру ящиків та порожніх бочок з-під гасу, навхильці випивав горілку і, загорнувши цукерки в холодний лопух, щоб не розтали в кишені, йшов до клубу. Там уже грали на баяні, танцювали на круглому цементованому тічку і витриндикували частівок, завезених студентами, що приїздили недавно полоти картоплю.

По проспекту вітер веєт, Врем'я к ночі клоніцца, Парень дівушку целуєт — Хочет познакоміцца...

Німий одразу впізнавав свою дівчину, натоптувату рожевощоку Ганю, міцно брав її за руку і виводив з кола. Галя потихеньку сміялась, лєскотно якось і м'яко, пробувала для годиться випручати руку, а коли відходили від гурту і світло, що падало з двох стовпів на тічок, лишалося позаду, припадала голівкою до його плеча і заплющувала покірні лагідні очі: веди, мовляв, куди хочеш, куди заманеться...

Потім вони ходили луками, їли цукерки і обіймалися посеред пахощів скошеного сіна, аж доки на сході не займалася велика, як яблуко, досвітня зоря...

А другого дня німий знову вергав каміння або викопував з круч над водою чорні, важкі, немов одлиті з чавуну дуби, підмиті рікою ще кілька століть тому — місцеві тєслі розкошелювалися за ті дубки іноді на десятку, а то й на дві, бо з них виходили добрячі меблі, лутки, одвірки, а якщо дуб траплявся довгенький, то й сволоки,— перевозив човном сіно з лісового берега на присільський або трусив кислиці на узвар про зиму,

заробляючи собі на вечір два карбованці, а то й більше — аби до лавки було з чим сходити...

Однак сьогодні Павлентій не поспішав додому, хоч сонце вже давненько зайшло і вода на переказі зашуміла тихіше й потаємніше, а попід кручами в заворотах, де поночіше, почали скидатися соменята.

Німий чекав на свого давнього ворога — колишнього об'їждчика, потім голову кооперації, потім заготовача яєць та приймальника металобрухту — нинішнього лісника Захарія Шашла.

В полудень, відпочиваючи у човні на сіні, котрим було вислано днище, Павлентій бачив, як Шашло, з ружжом за плечима, перехопився лісницьким човном через річку і зник у шалині — видно, пішов на колгоспну пасіку, до котрої, як господар лісу, підставив і своїх три вулики...

Та раптом він знову вискочив на кручу, постояв якусь хвилю нашорошившись і притьмом кинувся за кущ.

Незабаром неподалік від нього заворушився у верхів'ях верболіз, і на берег вийшло двійко хлоп'ят з в'язанками обчухраного шелюгу за плечима — мабуть, на верші¹ або кошики порізали. Вони прошкували прямо на засідку, про щось розмовляючи і сміючись.

Німий підхопився з днища і, вчепившись руками в борти, увесь напружився, немов звір перед стрибком. З горла у нього вирвалося

¹ Верша — один з видів ятера, сплетеного з тоненьких лозинок. щось схоже на клекіт старого припутня, але хлопчики на тому боці не почули його. І в цю ж мить з-за куща, під котрим засів Шашло, вихопилося полум'я; блискуче проти сонця тиховоддя відкрилося великими й маленькими колами — то сплеснулася від пострілу риба. Хлопчики отетеріло зупинилися, кинули в'язанки — по десятку хворостин,

стрибнули з переляку у воду, і течія понесла їх униз, до перекату. Шашло вискочив із засідки, кричав їм щось і розмахував дробовиком, потім забрав шелюг і пішов геть.

Німий, різко налягаючи на весло, погнав човна за хлопчиками, легко, одною рукою, повитягав їх з води, висадив на берег і, доки вони підтюпцем бігли до села, хляпаючи мокрими холішками, задумливо дивився їм услід, і в горлі у нього перекочувалися якісь ніжні, нікому не зрозумілі звуки...

Тепер німий сидів у човні й ждав, коли Шашло повернеться, ще й сам не знаючи, як помститься йому — і за себе, і за хлопчиків з великими переляканими очима та мокрими холішками,— ждав, забувши навіть про Ганю, і про чвертку, і про запашні ночі посеред лук з великою, як яблуко, зорею край неба...

Те сталося давно, коли німому було десять чи одинадцять років, коли він, як і всі діти, пас череду і, як усі діти, бігав на стернища по колоски.

Осінь того року випала дощова, вимочені й підпалені сонцем стерні зчорніли, колоски лежали на землі, немов упечатані в неї — так їх прибило зливами,— і вже ось-ось мали прорости, бо пахли солодом. Павлушко збирав їх у старенький лантушок, натоптував ногою, щоб заодно вони й обмолочувалися — дома буде менше роботи,— і знову збирав, рачкуючи від колоска до колоска і грузнучи коліньми в пухкій проволоженій землі.

Далеко в степу за ожередами соломи вставала, вищала й розпухала чорна громова туча. Вона раз у раз замішувалася червоними блискавицями, а трохи перегодом над стернями прокочувався грім глухий, далекий і нестрашний. Павлушко поспішав, бо лантух був іще не повен, а туча насувалася швидко — тому він майже не підводив голови, похапцем вибирав з-поміж пожухлих стернин важкі, одсирілі на дощ колоски, аж доки йому боляче, наче вогнем, обпекло спину. Павлушко

упав з переляку на землю: подумав спочатку, що його вдарила блискавка, а коли глянув гарячими од сліз очима вгору, то побачив верхи на копі колгоспного об'їждчика Захарія Шашла з батіжком в одній руці і з кількома порожніми мішечками в другій,— знову зіщулився і припав до землі, як перепеля. Захарій щось кричав і гарцював навколо нього, а коли замахнувся вдруге, Павлушко підхопився на ноги і, волочачи за собою лантушок, щодуху побіг до села.

Дома він не плакав і не жалівся матері, а обмолотив качалкою колоски, провіяв на поривчастому передгрозовому вітрі зерно і забився за піч, навіть не повечерявши. А вночі, перевертаючись з боку на бік, сичав, скімлив від болю і гарячково, спросоння дряпав нігтями стіну...

Відтоді німий, забачивши Шашла, не усміхався до нього довірливо і лагідно, як то робив при зустрічі з односельцями, а зводив до переніся густі широкі брови і зорив на колишнього об'їждчика такими дикими, недобрими очима, що той аж не витримав якось, ухопив хлопця за плече і, повернувши до себе обличчям, сказав:

— Ти ди', яке скажене та злопам'ятне! Пойми, дурнику без'язикий: сказано мені було гнать — я й гнав... Усіх, пойми, всіх! Кхе-хе... А ти думав, тільки тебе? Всіх, брат, усіх... Ну от бач! Приходь, я тобі солодких яблук натрушу... І свистун зроблю. То хоч свистітимеш, якщо вже Бог речі позбавив...

По тому, як він улесливо сміявся та прицмокував товстими, мов кінські п'явки, губами, і по тому, як запобігливо зазирає йому в очі, німий зрозумів, що Шашло боїться його — тоді вже міцного, дебелого хлопчика — і хоче помиритися.

З того часу він уже не позирив на Шашла спідлоба недобрими потайними очима. Тепер у них було більше зневаги. Але й усміхатися — єдине, чим німий виказував свою симпатію до знайомих і незнайомих,— теж не усміхавсь, а дивився здебільшого кудись мимо Шашла...

На річку налягла ніч — суха і тепла, як перед грозою. Сміливіше почали скидатися соми, ляпаючи хвостами то там, то сям; зашелестіли крильми якісь пічні птахи, а німий сидів у човні, пильно вдивляючись у протилежний берег, увесь напружений і зіркий, як беркут на полюванні... Потім тихо причалив до лісного човна, котрий ніколи ніким не приковувався, і, зіпхнувши його з берега, пустив за водою. Човен одразу зник у темряві, і було чути, як він лунко бився на перекаті об каміння, тріщав, а затім похлинувся водою, і на річці знову стало тихо. Німий пристав до свого берега, якраз напроти того місця, звідки мав з'явитися Шашло, і запалив цигарку.

Невдовзі на протилежному боці шелеснули кущі, й на синювату при зорях піщану косу вийшла чітко окреслена людська постать. Німий одразу ж помітив її і рвучко, глибоко затягся цигаркою.

— Х-ет, чорти! — пробубонів Шашло.— Знову зцибрили човна... Шукай тепер... Ей, хто там блискає? Ану, келиш перевези! Це я, Шашло, лісник!..

Павлентій відчув, що його кличуть, проте не поспішав, а раз по раз пахкав димом і недобре посміхався в темряву.

— Он ди', чи не німак, бува? — здогадався Шашло, підкинув рушницю і вистрелив.

Тільки тоді німий відштовхнувся веслом од кручі і, беручи трохи проти течії, рушив до протилежного берега.

— О, я ж бо й знав, що це ти!—зрадів Захарій.— Кричу, кричу, а ти, брат, ні гу-гу...

Він ухопив човен за носок, стяг на косу, потім обережно вмонтивав у сіно глечик — Павлентій здогадався, що то мед,— укинув два кулики шелюгу, зв'язані тепер в один, і, розхитуючи човна, усівся сам.

— Паняй,— махнув рукою.

Німий вигріб на течію, поклав весло на коліна, і човен, набираючи швидкість, боком пішов на пережат.

Сходив місяць, і було видно, як над водою струмує прозорими пасомцями молоденький туман, а в кущах зблискує дрібна, ще недорідна роса... Сомки вже не скидалися й не чмокали попід берегами — злякалися світла.

Шашло спочатку сидів спокійно, гадаючи, що Павлентій хоче висадити його якнайближче до села, однак, коли до пережату лишилося вже палицею докинути і вода під човном зловісно засичала, бо тут було мілко, став навколішки і накричав:

— Ти що, здурів? Верни до берега! Верни, кажу, зараза німа! Павлентій спритно виплигнув з човна, хитнувся від натиску

сильної течії, що аж підламувала йому ноги в колінах, проте не впав, а лише сперся на весло, відчуваючи, як ступні занурюються в холодний різучий пісок. Він бачив, як човен — його човен! — ударило кормою об валун, окрутило, знову вдарило і ще з більшою швидкістю понесло на цілу низку каміння, зеленкуватого при низькому місяці.

— А-а-а... — несамовито заволав Шашло уже десь далеко внизу. Потім звідти долинув тріск, буйне, переможне завивання течії, котру ніби враз перетнули греблю, і все стихло.

Німий вибрався на берег і сів на кручі.

Трохи перегодою повз нього, тоскно підвиваючи і схлипуючи, пробіг Шашло. У цівках дробовика, що теліпався в нього за плечима, хлюпотіла вода.

Незабаром у селі заваливали собаки і довго ще не вгамовувалися. Але німий того не чув. Він дістав з картуза кисет, шматок газети і заходився крутити цигарку спокійними, безтрепетними пальцями.